

Jaak Geysels (pater Willibrord, c.j.), 17 jaar directeur van het 'Collège Saint Joseph' in Bulongo (Kasai), 1958-1975

Marc VAN TRIMPONT

Deel 1: periode 1958-1960.

De onafhankelijkheid van onze gewezen kolonie, nu precies 50 jaar geleden, en de ongeregeldheden die er onverwacht op volgden, brachten een ware exodus mee van de blanken. Sommigen, zoals de missionarissen bleven evenwel ter plekke, anderen trokken er na de onafhankelijk heen al dan niet voor lange tijd. In ons nummer 231 van mei/juni schetsten we het Lovanium-avontuur van oud-Geraardsbergenaar prof. dr. Herman vanden Berghe. Met deze tweedelige bijdrage schenken we aandacht aan het werk van onze stadsgenoot Jaak Geysels (pater Willibrord, jozefiet) die gedurende 36 jaar in Kongo verbleef waarvan 34 na de onafhankelijkheid. Onder zijn directeurschap, van 1958 tot 1975, kende het 'Collège Saint-Joseph' in Bulongo een grote bloei en verwierf het een zeer goede faam. De lezer zal kennis kunnen maken onder meer met de voor ons vreemde wereld van het toenmalige collegeleven aldaar.

Jaak Geysels is geboren in Niel (Boom) op 26 november 1926 als zoon van apotheker Paul Geysels (°Geraardsbergen, 1899) en Germaine Winderickx. Toen hij twaalf was, keerde het gezin terug naar Geraardsbergen en vestigde zich in de Lessensestraat nr. 63.

Jaak deed zijn middelbare studies aan het Sint-Jozefsinstituut, in de volksmond 't Karmelieten, en trad vervolgens toe tot de congregatie van de paters jozefieten; voortaan heette hij pater Willibrord.

De stichting van de Congregatie der jozefieten door kanunnik Constant Willem van Crombrughe (°Geraardsbergen, 1789; †Gent, 1865) situeert zich in Geraardsbergen, de facto in het tweede decennium van 1800. Begaan met de opvoeding van de kinderen stampte Van Crombrughe her en der scholen uit de grond en, om ze te leiden, deed hij een beroep op leden van door hem in het leven geroepen religieuze genootschappen. Zo onder meer de Broeders van de H. Jozef, de com-

Jaak Geysels (pater Willibrord) anno 1958

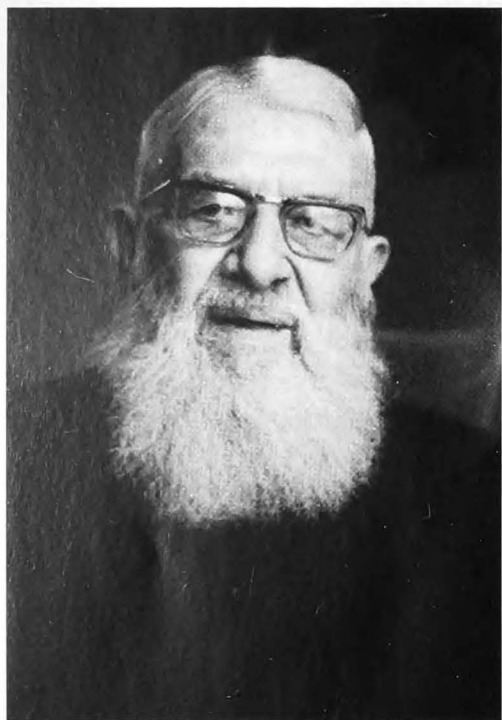
munauteit die uitgroeide tot de Congregatie der jozefieten. In 1830 bekwam deze de bisschoppelijke erkenning van de regel en in 1863 werd ze een congregatie "naar pauselijk recht".

Van bij den beginne hadden de jo-

zefieten vooral belangstelling voor onderwijstaken. Ze stichtten hier en daar te lande zogeheten broederscholen, meer bepaald in Roborst, Halle en Maldegem. Op het vlak van onderwijs wisten ze in de loop der jaren een stevige reputatie op te bouwen en onderwijs is steeds hun *core business* gebleven. Na en naast hun Sint-Jozefsinstituut in Geraardsbergen, volgde in 1837 het College der Onbevleete Ontvangenis in Melle, in 1842 het College der H. Drievuldigheid in Leuven en in 1869-1884 het St. Georges College in Weybridge (U.K.). Later stichtten ze missies in Brazilië en in Kongo meer bepaald in de Kasaïprovincie. Het was in september 1929 dat, voor het eerst, jozefieten naar Belgisch-Kongo trokken met als voornaamste doelstelling het organiseren van onderwijs. Ze kregen er de missiepost Katoka nabij Luluaburg [Kananga] toegewezen die 10 jaar voordien door Scheutisten⁽¹⁾ was opgericht. En in november namen ze met hun vieren hun intrek in een stinkende hut, een geitenstal die dienst deed

(1) De term *Scheutisten* is afgeleid van de plaatsnaam Scheut (bij Brussel) waar het moederhuis was (is) gevestigd van de CICM, dit is de *Congregatio Immaculati Cordis Mariae* (= Congregatie van het Onbevleete Hart van Maria). Wordt in de volksmond Congregatie van Scheut genoemd.

als slaapkamer, eetkamer, bureau. Naast deze vier pioniers, huisvestte dit krot reuzenspinnen, vraatzuchtige mieren en voor niets terugdeinzende muisachtigen. En toch voelde het viertal er zich gelukkig bij... Ze startten er een lagere school in 1930 en gaven het jaar daarop de aanzet voor een middenschool die in 1948 was uitgegroeid tot een volwaardige zesjarige cyclus bevattende middelbare school. In oktober 1932, konden de paters hun intrek nemen in een degelijke woonst, opgetrokken in baksteen en andere duurzame materialen. In

Franz Mattart (Pater Justin)

november 1933 kwam versterking uit België met, naast anderen, de Geraardsbergenaars pater Justin Franz Mattart⁽²⁾ en, in september 1935, pater Hubert Trevis. In 1950 werd de middelbare school van Katoka overgebracht naar Bulongo, gelegen binnen het koninkrijk der Bakuba, een streek waar de jozefieten al 4 missieposten bemanden, namelijk Bena Makima, Mushenge, Port-Francqui en Mweka⁽³⁾ (zie schets elders in deze bijdrage). Er werd gezorgd voor de verlenging van de 100 ha grote *concessie*⁽⁴⁾ die zich op zo een 17 kilometer van Mweka bevond. Zonder dralen werd de koe bij de horens gevat en werden voorlopige lokalen uit de grond gestampt zodat de verhuis van de middelbare school kon worden voltrokken gedurende de twee maanden grote vakantie. Vrij vlug stond er een kerk, woningen voor de paters, het nodige aantal klaslokalen en een internaat voor 200 leerlingen, een krachttoer verwezenlijkt onder de leiding van 3 mensen⁽⁵⁾. Maar het was niet allemaal rozengeur en maneschijn, het begin in Bulongo verliep immers alles behalve gemakkelijk. Er was te weinig comfort, de maaltijden bleken ontoereikend en van sommige leraars werd te weinig begrip ervaren; een en ander had tot gevolg dat in 1954 de oudere leerlingen in opstand kwamen...

Maar vanaf 1957 begon de zon te schijnen. Het jaar daarop zorgde voor de aflossing van de wacht met pater Willibrord Jaak Geysels en anderen. Welnu, precies over het directeurschap van pater Willibrord, van 1958 tot 1975, gaat deze bijdrage. Het is een sterk ingekorte doch getrouwe weergave van persoonlijke notities die Jaak ons liet inkijken, waarvoor we hem danken.⁽⁶⁾

Na noviciaat, legerdienst en universitaire vorming, ontving Jaak in 1955 de priesterwijding. In 1958 studeerde hij af aan de Leuvense universiteit met een licentie Handels- en Koloniale Wetenschappen en een aggregaat hoger middelbaar onderwijs.

Van 1958 tot 1994 was hij werkzaam in Kongo, 36 jaar waarvan 2 jaar in de koloniale tijd. Hij bekleedde er verschillende functies. Van 1958 tot de nationalisering van de vrije scholen in 1975, was hij directeur van het Collège Saint Joseph in Bulongo. Van 1976 tot 1979 en van 1986 tot 1994 zien we hem als bouwheer en stichter van het *Institut Technique Commercial* in Ilebo bij Port Francqui. Inmiddels was hij gedurende 5 jaar bouwheer geweest en professor (economie) aan het *Philosophat Saint-Augustin* in Kimuënza bij Kinshasa (Leopoldstad). Alvorens naar België

⁽²⁾ Pater Justin, Franz Mattart is geboren in Geraardsbergen op 9 april 1903 en overleed in Assebroek (Brugge) op 18 juli 1981. Op 22 september 1922 trad hij in bij de paters jozefieten en vertrok op 6 oktober 1933 naar de missie in de Kasai (Lulua-bourg; Katoka; Bena Makina) waar hij tot 1938 werkzaam was.

⁽³⁾ Mweka was de hoofdplaats van het gewest Bakuba, een van de 132 gewesten [*territoires*] die Belgisch-Kongo rijk was. (V. FOUTRY, J. NECKERS, *Als een wereld zo groot waar uw vlag staat geplant. Kongo 1885-1960*, Brussel, 1986).

⁽⁴⁾ Met *concessie* (van het Franse *concession*) werd bedoeld het verwerven van een stuk grond, afgestaan met het akkoord van de lokale notabelen en tegen een financiële vergoeding. De authentieke akte dienaangaande werd verleden voor de gewestbeheerder [administrateur de territoire] die als notaris fungeerde.

Voor een goed berip van de lezer, zal in de tekst voortaan de term 'domein' i.p.v. "concessie" worden gehanteerd.

⁽⁵⁾ Het gaat om pater Valère de Meurisse, pater Walter Alfons Kiewit en broeder Constantinus Louis De Clercq.

⁽⁶⁾ In verband met deze materie, zie desgewenst ook G. IMBO, *Constant van Crombrugghe (1789-1865). Kanunnik en deken van het Kapittel van Sint-Baafs te Gent. Lid van het Nationaal Congres. Stichter van vier kloostercongregaties. Grondvester van het vrij onderwijs*, in *Gerardimonium*, jg. 2007, nr. 212.. - FR. MBIYANGANDU, c.j., *Histoire du diocèse de Mweka, Kimuënza*, 2004. - M. J. van KERCKHOVEN, c.j., *Kroniek van het Sint-Jozefsinstituut Geraardsbergen (1818-1990)*, Leuven, 1992. - D. SURDIACOURT, M. VAN TRIMPONT, *De Witte Congo. Koloniale vergezichten voor Geraardsbergse thuisblijvers. Naar verre horizonten, de Geraardsbergse kerktoren voorbij*, Geraardsbergen, 2008.

De Léopoldville

terug te keren in 1995, stichtte hij de zogeheten Gabon-missie voor Kongolese Jozefieten. Terug in België is hij sinds 1996 algemeen econoom van de Jozefieten. Sindsdien werd hij tot 4 keer toe met een welbepaalde opdracht naar Kongo gezonden.

Jaaks "maidenreis" Antwerpen-Kasaï

Op 24 mei 1958 vertrok Jaak vanuit Antwerpen naar verre horizonten. Hij was passagier op de *Léopoldville* die gemeerd lag aan het Steen. Onder de tonen van de wereldbekende mars uit de "Brug over de rivier Kwai", gleed de luxe-pakketboot zachtjes weg van de kade. Jaak prevelde zachtjes mee "Julia, ik èn Agathe gezien, 't was vanuit een vliegmachien", zeg maar een zedige versie van het alomgekende "Sjarel, ik èn a" enz... Hij was de enige pater

op het schip en omdat hij als aalmoezenier werd aangesteld, kon hij de overtocht verzilveren tegen een gunstprijstje. De reis verliep zonder horten of stoten. Hij onderging de traditionele evenaarsdoop en wist de geraffineerde keuken, een Michelinster waardig, te appreciëren evenals het tafelgezelschap van twee heren die net als hij Mweka als einddoel hadden, een zekere heer Molderez die bestemd was voor "la Territoriale" [gewestdienst] (7) en Malcourant in dienst van de B.C.K.-spoorweg (8). Er was ook nog een frater [broeder] aan boord, van de orde of congregatie van de *Petits Frères de Charles de Foucauld*, maar die was van de strikte observantie en dus veeleer aan de sobere kant. Jaren nadien ontmoette Jaak hem in Mweka, in het kader van Caritas. Hij had de strenge observantie vaarwel gezegd. Zo gaat het met men-

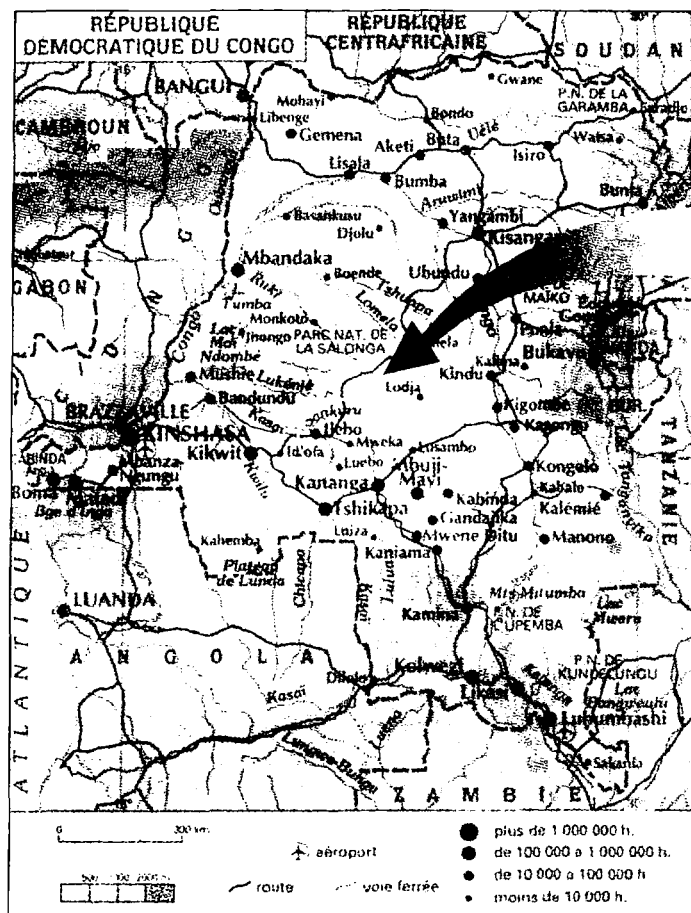
sen die te sober zijn, aldus Jaak... Aangekomen in Matadi, overnachting op de *Léopoldville* om 's anderendaags, dank zij de bemoeienis van de procurator van de paters Redemptoristen, de fameuze "train blanc" te nemen naar Leopoldstad [Kinshasa] waar een confrater van de Scheutisten hem opwachtte. Pater De Cock van de "passagiersafdeling" van de missieprocuratie (9) toonde Jaak de stad en een paar dagen nadien liet hij hem de rivierboot "Inspecteur Mahieu" zien die aanvankelijk op de Kongostroom vaarde en vervolgens op de Kasaïrivier tussen Kinshasa en Port-Francqui. Het werd een aangename reis met mooie gezichten op beide oevers, een goede keuken. Er was ook, maar dan in tweede en derde klas, mogelijkheid tot contact met de zwarte passagiers en met alles wat er leeft op zulke boten, als daar zijn markt in open lucht, muziek, prauwen die vast worden gehecht aan de grote boot en van waaruit verse levensmiddelen zoals vis, groenten en dergelijke te koop worden aangeboden. Wanneer dan soms een van de prauwen ondersteboven kantelt en de hele lading verloren gaat, dan lachen de zwarten hun witte tanden bloot. "Het heeft me steeds getroffen", vertelt Jaak "als het goed gaat wordt er in Kongo gelachen en als het slecht gaat evenzeer. Wijze mensen zonder stress"... Na vijf dagen varen tegen stroom in, kwam Port-Francqui in zicht. Confrater, pater Cyriel Aertbeliën (Antwerpen) stond Jaak op te wachten aan de oever. Aan de aanlegsteiger verwelkoming door mgr. Marcel Van Rengen (afkomstig uit Mol), de

(7) De Gewestdienst, beter gekend onder de Franse benaming "La Territoriale" was een militaristisch aandoend keurkorps van zowat 1.700 ambtenaren (situatie 1955) verdeeld over de 132 gewesten en 7 steden van de voormalige Belgische kolonie. Dit korps vormde de ruggengraat van het Belgische koloniaal bestuursstelsel. Voor meer daarover, zie bijvoorbeeld en onder meer M. VAN TRIMPONT, 'La Territoriale' in Belgisch-Kongo, een anachronistische job (Beni en Goma, Noord-Kivu, 1956-1960), Geraardsbergen, 2005.

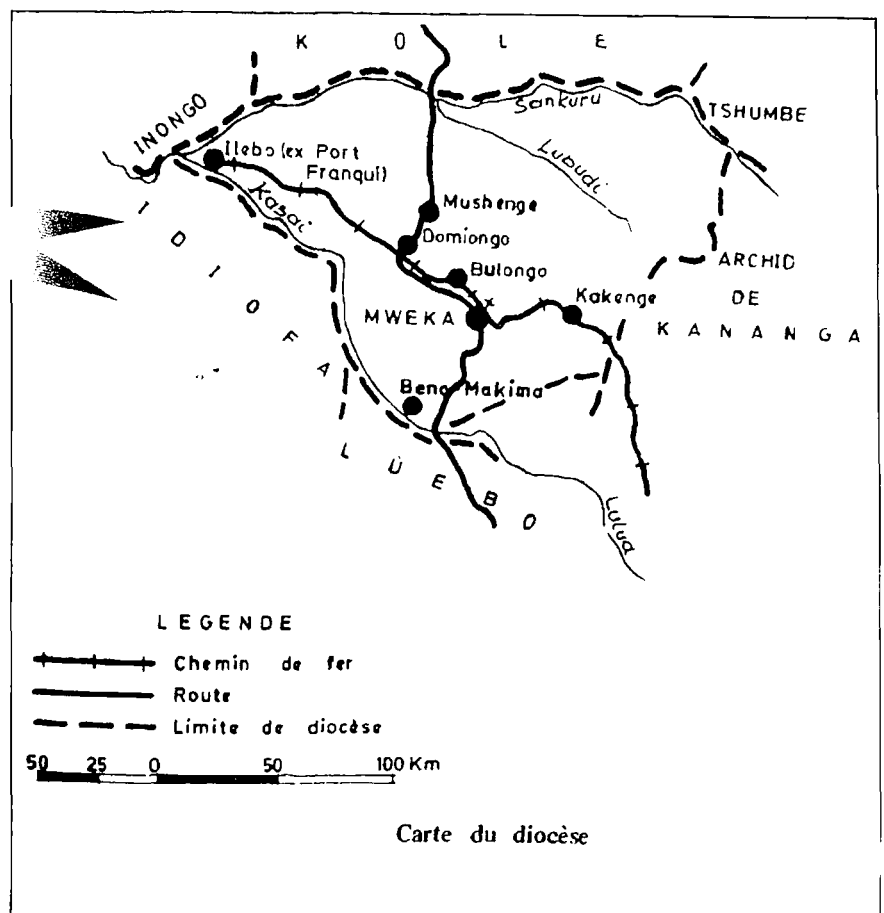
(8) B.C.K. = Bas-Congo-Katanga.

(9) Procure (F): de dienst binnen een religieuze organisatie, die instaat voor de materiële behoeften zoals bevoorrading en logistiek.

(10) In de missiegebieden werd aanvankelijk een apostolisch prefect benoemd. Nadien werd het een apostolisch vicaris die later bisschop gewijd werd. Ze werden steeds *Monseigneur*, soms ook *Sa Grandeur* genoemd. Nadat in 1959 de kerkelijke hiërarchie in Kongo ingevoerd werd, werden alle apostolisch prefecten en vicarissen bisschop gewijd. Voor mgr. M. Van Rengen was dat eind 1964. Gemakshalve houden wij het verder in deze bijdrage bij "bisschop".

Kaart bisdom Mweka

Carte du diocèse

apostolisch prefect⁽¹⁰⁾, evenals door pater Guibert Jos Sieben (Nederlander), de procurator⁽¹¹⁾ van Mweka. Wie vanzelfsprekend niet ontbrak was Jaaks kozijn, pater Herman André Vande Walle⁽¹²⁾, net als hij getogen in Geraardsbergen. Jaak diende niet lang te wachten op nieuws over zijn toekomstige opdracht. Hij was benoemd tot directeur van het *Collège Saint-Joseph* in Bulongo! De bisschop had ervoor gezorgd dat Jaak ter plekke was voor het schooljaar 1957-1958 ten einde liep, opdat hij zich wat vertrouwd zou kunnen maken met het reilen en zeilen van een *broussecollege* met alleen internen, zowat 200. "In België", wist de bisschop hem te vertellen, "hebben we in onze colleges een pater

overste, een pater studieprefect, een pater assistent, een pater econoom, enkele paters subregenten en dan de klastitularissen. In Kongo is er een directeur die als een octopus dit alles helemaal alleen gestalte geeft..."

Wat een prachtig begin. Jaak Geysels, alias "Jokke de lorre", directeur van het Collège Sainst-Joseph in Bulongo, in de Kasai. Zittend directeur, pater Alfred Jules van Bever, (Antwerpen) was vooralsnog niet op de hoogte dat Jaak hem zou opvolgen.... Maar Jaak voelde zich klaar voor deze uitdaging.

Kennismaking met Bulongo

Na één dag in Port-Franqui waar Jaaks oud-leraar van 't *Karmelieten*⁽¹³⁾, pater Gilbert Theofiel De Pauw (Lovendegem) rector was, ging het verder, met pater Herman, naar Bulongo na nog een oponthoud in Domiongo met een bezoek aan een typisch koloniaal landbouwbedrijf waar houtproductie, koffie en palmolie de *business* uitmaakte. 's Anderendaags, na een ritje van zowat 50 kilometer, aankomst in Bulongo gelegen op één km van de (aarden) hoofdweg Leopoldstad (Kinshasa) - Elisabethstad (Lubumbashi).

Bij de ingang van de concessie [domein] bevond zich de lagere school, klaslokalen in vakwerk en met een strodak. Rechts stond een reeks

⁽¹¹⁾ De procurator was gelast met het beheer van de materiële aangelegenheden van het missiegebied.

⁽¹²⁾ Pater Herman, André Vande Walle is geboren in Geraardsbergen op 3 augustus 1925 als zoon van Arthur en Gertrude Geysels. Na zijn hoger middelbare studies aan het Sint-Jozefsinstituut, trad hij in de congregatie der jozefieten. Priester gewijd in 1954 vertrok hij op 14 december van datzelfde jaar naar de Kolonie. Hij was er onder meer verantwoordelijk voor het internaat in de Normalschool van Domiongo, leraar aan het *Collège St. Joseph de Bulongo*, procurator van het bisdom Mweka. In 1969 kwam hij terug naar België en werd lid van de jozefietengemeenschap van het *Collège La Berlière* te Houtaing (bij Aat), waar hij sedert 1993 overste is. (DIRCK SURDIACOURT, MARC VAN TRIMPONT, *De Witte Congo. Congo ya pembe*, Geraardsbergen, 2008, p. 211.)

⁽¹³⁾ Met 't *Karmelieten* bedoelt de volksmond het Sint-Jozefsinstituut in Geraardsbergen. De term 't *Karmelieten* verwijst naar de geschoeide karmelieten die er ruim vijf eeuwen verbleven, tot na de Franse revolutie. Zie desgewenst MARCEL J. VAN KERCKHOVEN, c.j., *De geschoeide karmelieten in het 'Dal van Josaphat' te Geraardsbergen. 1466-1796*, Geraardsbergen, 1978.

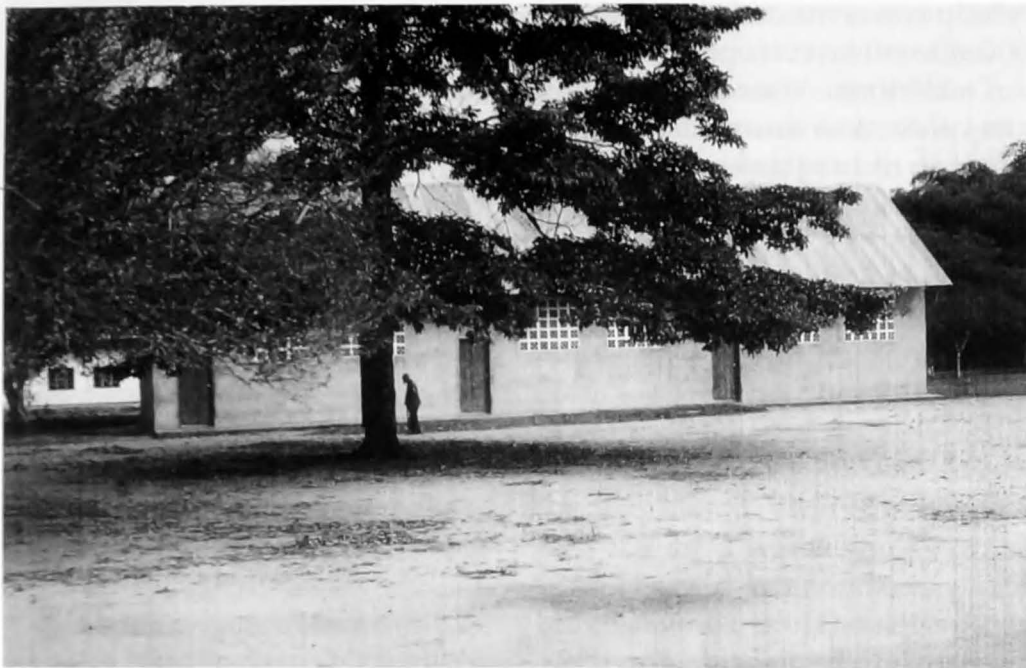
bungalows, gebouwd in gedroogde klei, bedekt met eternitgolfplaten, bestaande telkens uit drie kamers. Daar woonden toen de confraters en ook hier deelden ze kleine kamers met kakkerlakken, gekko's en klein ongedierte... Later werden deze woningen toegewezen aan de onderwijzers. Jaak kreeg een kamer in een klein rechthoekig gebouw-

tje, opgetrokken in rode baksteen, dichtbij de ingang van het domein. Zijn buur was zijn oud-leraar, pater Wilfried Harry Smets uit Nederland, directeur van de lagere school, wiens kamer ook dienst deed als bureau. In het midden stond een 200-liter-vat gevuld met water. "Om het droog seizoen⁽¹⁴⁾ door te komen" verduidelijkte pater Wilfried

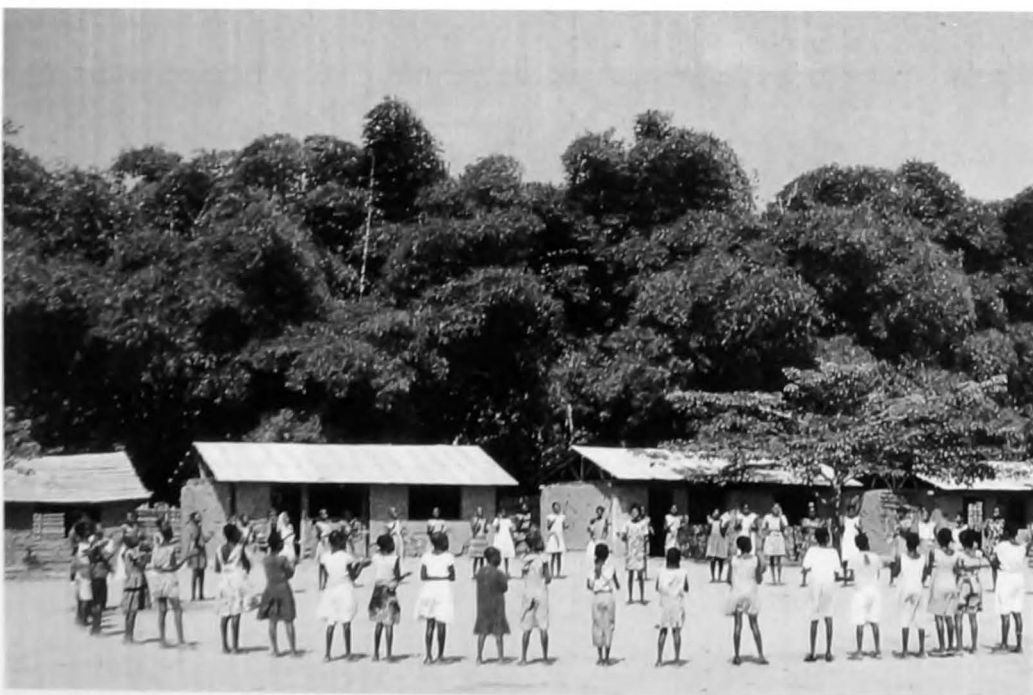
toen hij Jaaks verbouwereerde gezicht zag...

Er was ook een kerk. Ze was opgetrokken in gedroogde ongebakken klei (in de vorm van grote bakstenen) en getopt met een metalen golfplattendak. Achter de kerk, het internaat en vervolgens het schoolcomplex voor houtbewerking. De klaslokalen bevonden zich wat verder, maar aan de overkant van de weg.

Zoals eerder gemeld, was het domein van de jozefieten 100 ha groot met aan de grenzen overal bamboebegroeiing. Zo'n domein mocht vanzelfsprekend niet braakliggend blijven. Een belangrijk deel was ingenomen door een vrij grote koffieplantage die werd onderhouden door de scholieren. De dorpelingen van Bulongo (Bakuba) en van Bakwa Ntombolo (Baluba) hadden er maniok- en maïsvelden aangelegd en de leerlingen konden er vrij maniokbladeren plukken voor eigen culinaire behoeften⁽¹⁵⁾. Later werd een bananenplantage aangelegd en ook een ananasveld. Er was ook nog een boomgaard met mandarijnboomen, aangeplant omstreeks 1954. Na enkele dagen en, zoals gebruikelijk, een bezoek aan de andere missieposten, kwamen de leerlingen van het vijfde middelbare Jaak welkom heten. Het schooljaar 1957-58 liep naar zijn einde wat Jaak de mogelijkheid bood zich wat vertrouwd te maken met de gang van zaken. Tijd om wat rond te neuzen over hoe les werd gegeven en hoe examens werden afgenomen, tijd om zich nuttig te maken met wat knutselwerk zoals herstellen van gebroken ruiten in de klaslokalen, een van de slaapzalen van een deur voorzien, enz. Het didactische materiaal voor fysica en scheikunde stond onuitgepakt in een kamer "bij gebrek

De oude lagere school in Bulongo

De nieuwe klaslokalen in Bulongo

⁽¹⁴⁾ Deze periode gaat van mei tot augustus. In tegenstelling tot onze streken, is daar geen sprake van lente, zomer, herfst en winter. Men kent er een lang respectievelijk kort droog seizoen (met weinig neerslag) en vergelijkbare regenseizoenen.

⁽¹⁵⁾ Gekookte maniokbladeren roepen bij ons gekookte spinazie voor de geest. Ze vormen de basis voor het groentengerecht wat in het Swahili *sombe* wordt genoemd, *matamba* in het Tsjiluba, *saka-saka* in het Kikongo en *pondu* in het Lingala.

Henri Trévis (Pater Hubert)

aan kasten". En zeggen dat er een eigen school voor houtbewerking was! Hoe kon dat toch? En dan was er nog dat voortdurend heen en weer geloop van leerlingen met een emmer, een korf, een fles of kleren in de hand. Ze staken het voetbalveld over en trokken naar de "bron". Die bron was eigenlijk een riviertje waar de dorpingen ook de was kwamen doen. Vrouwen die in de lering waren als voorbereiding op doopsel en huwelijk brachten water aan voor de keuken, water uit het riviertje van zo-even maar dan vanuit een hogergelegen plek en dat ze aanbrachten in korfflessen die ze op het hoofd droegen. Dit alles riep toch wat vragen op. Hadden de leerlingen water aan tafel en, zo ja, waar kwam dat water vandaan? Hoe wasten ze zich en wat met het tandenpoetsen? "Ze hebben hun fles", luidde het steeds weerkerende antwoord. En wanneer de fles leeg was? Eens de fles leeg, ging elkeen die vullen aan de rivier. Gelukkig is er het regenseizoen en dan kan het hemelwater opgevangen worden. De eerste regens, na het droge seizoen, veegden

de met stof bedekte golfplatendaken schoon, een klus die Moeder Natuur dus voor haar rekening nam. Wat de watervoorziening betreft, waren er plannen om het *Atelier de menuiserie* [schrijnwerkerij] van stromend water te voorzien. Dit project, gefinancierd door het Fonds voor Inlands Welzijn [*Fonds du Bien-Etre Indigène*], bestond erin een bron op te zoeken en het water met behulp van een motorpomp naar boven te stuwen en op te slaan in een watertoren. Waarom het meteen niet verder doorsluizen naar een reservoir dichtbij de keuken van het internaat, stelde Jaak voor.

Jaaks eerste stappen als directeur en leraar

Bij de start van het schooljaar 1958-59 telde het lerarenkorps van de middelbare school vijf Europeanen en twee Kongolezen. Onder de eerstgenoemden twee Geraardsbergenaars, pater Hubert Trevis⁽¹⁶⁾ die naast en bovenop zijn lessenpakket (godsdienst, Frans, Nederlands)

rector was en Jaak, directeur en bovendien lesgever handels- en natuurwetenschappen, Nederlands en aardrijkskunde.

Indien directie en leraren een wezenlijk component vormen van een schoolgemeenschap, dan nemen de leerlingen toch de eerste plaats in. Zij zijn immers de bestaansreden van elke school.

De jozefieten werd gevraagd via hun middelbaar onderwijs klerken te vormen voor de Kolonie, voor de BCK-spoorweg, voor de bedrijven en handelszaken. Sinds het ontstaan van het college, was het pater inspecteur van Scheut die de lijst opmaakte van de leerlingen die naar Bulongo mochten komen. De best geklasseerden van het zesde leerjaar werden evenwel naar het Klein Seminarie in Kabwe gestuurd; pas dan volgde Bulongo. Zo kwam het dat de leerlingen uit de eigen lagere scholen weinig kansen kregen. In het laatste jaar, het vijfde middelbaar, waren slechts drie op 16 leerlingen afkomstig van een lagere school uit de prefectuur Mweka. In het zevende voorbereidende waren

Het internaat in Bulongo

⁽¹⁶⁾ Pater Hubert, Henri Trevis is geboren in Geraardsbergen op 25 juni 1906 en overleden in Erpe-Mere op 31 maart 1998. Hij is in 1925 ingetreden bij de jozefieten en vertrok op 6 september 1935 voor de eerste maal naar de missies in Kasaï (Luluabourg, Katoka). Hij was missionaris van 1935 tot 1950 en van 1957 tot 1976.

alle 54 leerlingen afkomstig van de eigen lagere school en toch waren slechts vier van hen Bakuba; in de 6de moderne (17) was het al niet beter gesteld met amper drie leerlingen van de Bakubastam. Die situatie zou wel veranderen in 1960, na de onafhankelijkheid.

In september 1958 werd het schooljaar ingezet met 193 leerlingen, allen internen. Van hen waren er 54 in het voorbereidende jaar, het zogeheten 7de voorbereidende, 49 in de zesde moderne [1ste jaar middelbaar], 34 in het tweede jaar middelbaar, 30 in het derde, 10 in het vierde en 16 in het vijfde of laatste jaar, dit alles volgens het leerprogramma 1948. In de loop van het jaar 1958 werd geleidelijk een nieuw leerprogramma ingevoerd, als het ware een kopie van het Belgische zoals het in Wallonië van kracht was. Bulongo werd een volwaardige "moderne" afdeling met een volledige cyclus van zes jaar. Het hoeft geen betoog dat dergelijke ingreep niet zonder problemen was, onder meer op het vlak van handboeken en didactisch materiaal.

"Bon"? "Très Bon"?

Op een zondagavond in het najaar anno 1958 kwam een inspecteur zich aanmelden in Bulongo. Hij zou 's anderendaags de les natuurwetenschappen bijwonen in de 6de moderne [1ste jaar middelbaar]. In deze les diende Jaak een konijn aan een dissectie te onderwerpen. Nu was dergelijke onderneming eenmaal niet zijn ding. Bovendien kostte het hem heel wat moeite om van Broeder Tarcitius een konijn los te krijgen. Hij liet het slachten net voor de les begon.

De inspecteur begon met een schriftelijke ondervraging. Hij wou vernemen wat het woord "péricarde" (18) inhoudt. Jaak hoorde het in Keulen donderen en, wat meer is,

aan de leerlingen had hij gezegd dat ze deze materie niet hoefden te kennen... Eigenlijk had hij diezelfde stof onderwezen te Leuven, in de 5de Moderne (1949-1950). Maar het was zijn vak niet... Gedurende de dissectieles werd Jaak onwel. De weeë geur van het pas geslachte konijn had hem buiten spel gezet. De inspecteur gaf zich rekenschap van de situatie en legde de "operatietafel" in de handen van een van de leerlingen... Al bij al liep alles goed af. Jaaks les werd als "bon" beoordeeld. Er was echter ook een "très bon", maar dan voor de kok die het konijn 's anderendaags heeft laten smaken...

In België werd op het einde van elk schooljaar een palmares gepubliceerd met, per vak, de resultaten behaald door de leerlingen en, voor de internen, de plaats waar ze vandaan kwamen. Deze gewoonte zal Jaak ook in Bulongo invoeren en 17 jaar lang volhouden. Reeds op het einde van het eerste schooljaar onder zijn directeurschap, kreeg elke leerling, naast zijn persoonlijk schoolrapport, een palmares. En net als in België werden ook prijzen uitgereikt, boeken geschonken door de oversten in België, door de Kongolese oudleerlingen en de lekenleraars.

Over het leven van de leerlingen in Bulongo

Het schoolgebouw, *le bâtiment* voor de leerlingen, was een imposante constructie van drie grote en drie kleine klaslokalen. Het sanitair bevond zich in een afzonderlijk gebouwtje. Het was aangesloten op een sceptische put die tot nog niet werd gebruikt omdat er nog geen watertoevoer was...

Het internaat was ingeplant aan de overkant van de weg die, door het

domein lopend, naar de velden leidde. Het omvatte meerdere gebouwen, elk drie klaslokalen groot. Ze dienden als slaapzaal respectievelijk eetzaal in afwachting van de verdere uitbouw van het college. Nadien zou de lagere school in het voorlopige internaat ondergebracht worden. Verder waren er nog een paar slaapzalen "en pisé" [in gestampte aarde], telkens voor 15 leerlingen. Er was ook nog een groot lokaal met wanden en dak uit oude metalen golfplaten.

De keuken, dichtbij de refter was opgetrokken uit een houten geraamte en was afgewerkt met palmtaknerven; ook hier weer oude metalen golfplaten als dakbedekking. Koken gebeurde echter onder een aanpalend afdak. Voor de behoeften van de keuken van het internaat was er op de limiet van het domein een vergaarbak van 750 liter, waarin rvierwater gepompt werd. Elke dag rolden enkele leerlingen, onder de leiding van een laatstejaars die steevast bij zijn bijnaam "Jef Mayi" [Jef Water] werd aangesproken, 200 liter-vaten naar en van dit reservoir naar de keuken van het internaat. Naast de kerk stond een grote ijzeren vergaarbak voor regenwater, die wel 5.000 liter water kon bevatten. Helaas, die stond aan de verkeerde kant van het internaat. Met verenigde krachten van de laatstejaars werd het gevaarte op lege vaten geduwd en naar de achterkant van de refter gerold, dus tussen refter en keuken. Aan het dak van de refter en de keuken werden brede dakgoten bevestigd zodat het regenwater kon worden opgevangen. Inmiddels had een confrater met behulp van een wichelroede een bron ontdekt en weldra stroomde bronwater in de kleine vergaarbak van 750 liter die vlak bij de refter werd neergezet. Wat een luxe, regenwater en bronwater!

(17) De toenmalige 6de van het middelbaar zijn nu de 1ste jaars.

(18) *Péricarde* (F) = hartvlies.

En wat schafte de pot zoal?

Na elk verlof, brachten sommigen wat voorraad mee, zoals gezouten vis en gerookt vlees om de magere maaltijden wat aan te vullen. Volstrekt ontoelaatbaar, vond Jaak en in september 1958 kocht het college al die zaken op ten einde elk onderscheid aan tafel ongedaan te maken.

Elk eetmaal werd ingezet en beëindigd volgens een vast ritueel. Te beginnen met de jongsten gingen de leerlingen stilzwijgend naar hun vaste plaats aan tafel en wachtten, rechtstaande, tot iedereen binnen was en het gebed werd aangeheven door de *président*, dit is de woordvoerder van de leerlingen. Ook op het einde van elke maaltijd werd er gebeden en gingen, de oudsten eerst, stilzwijgend naar buiten. Er waren drie maaltijden per dag. Als ontbijt, steeds bruine bonen met palmolie bereid en suiker; geen koffie noch thé, nooit brood, wel op zondag soms oliebollen van tarwebloem en rijst.

Middagmaal: *chikwangee* van maniok [maniokbrood], maniokbladeren als groente en afwisselend sardienen (2 dozen per tafel van zes), pilchards, corned beef, gezouten vis, kleine gedroogde visjes, en eens per week vers rundsvlees dat meekwam met de koelwagen vanuit Luluaburg. De leerlingen plukten zelf hier of daar hun pili-pili. Driemaal per week was er ook een toemaatje bij de basis van het avondmaal, maniokbrood en maniokblaren. En als het regende voor de tijd van het avondmaal, dan kon de *président* sardienen vragen als toemaatje bij het traditionele gerecht. Deze gewoonte zal bij de meesten van ons als een *curiosum* overkomen.

Het eten werd klaargemaakt door drie "mama's" uit het missiedorp.

Nieuw "slaapreglement"

Bij de aanvang van het nieuwe schooljaar maakte Jaak komaf met een oude gewoonte die te maken had met de slaapzalen. Tot nog waren de leerlingen gegroepeerd volgens de missiepost waar ze vandaan kwamen. De missie van Kakenge verleende sowieso een soort prioriteitsrecht, dan volgden de overige missieposten van de jozefieten en pas dan de "rest". Deze werkwijze had tot gevolg dat oudere en jongere leerlingen in eenzelfde zaal waren ondergebracht en dat de oudsten, die meestal van ver kwamen, ongerieflijke slaapvertrekken toegewezen kregen, onder meer de grote "oven", zo genoemd omdat die helemaal uit metalen golfplaten bestond.

Voortaan gold de klas waartoe de jongens behoorden als criterium en niet hun herkomst. Die nieuwigheid werd ten zeerste gewaardeerd door de leerlingen.

Responsabiliseren, een win/win-operatie

De leerlingen verbleven drie maanden op het college zonder verlof, tenzij uitzonderlijk voor een of andere intern die familie had in een naburig dorp of in Mweka.

Jaak was er zich van bewust dat onderwijs meer inhoudt dan louter kennis bijbrengen. Het aankweten van verantwoordelijkheidszin bijvoorbeeld behoort eveneens tot de kerntaken van een school. Dadelijk na zijn aantreden als directeur, gaf hij aan 16 leerlingen uit het hoogste jaar een bepaalde verantwoordelijkheid. Let wel, deze mensen werden verkozen door hun klasgenoten. Vooreerst was er een zogeheten *président*, een functie die eigenlijk eerder al bestond; hij was de spreekbuis en

de woordvoerder van de leerlingen en was bovendien verantwoordelijk voor de klaslokalen, terwijl een *vice-président* het internaat voor zijn rekening nam. Ze zorgden er onder meer voor dat de klaslokalen 's morgens op tijd toegankelijk waren en 's avonds met het sluiten van de deuren dicht gingen. Overigens had elke klas en elke slaapzaal een *capita* ⁽¹⁹⁾ die instond voor de netheid van de lokalen en voor de watervoorziening, 's morgens één emmer water per 5 leerlingen. Elk een beschikte over een klein waterbassin om zich even te wassen en de tanden te spoelen. Ook kwam er een verantwoordelijke voor de wattertonnen, een voor het drinkwater aan tafel en een, later twee *chef(s) de ménage*, een belangrijke post! Verder werd een "facteur" gekozen, twee verantwoordelijken voor de bibliotheek, twee voor de sport, twee voor de speelzaal, twee kosteren en, vanaf september 1960 nadat de waterleiding naar het internaat een feit geworden was, twee voor het stromend water. Na verloop van tijd gaf Jaak er zich rekenschap van dat de verkozenen voor functies waar twee titularissen nodig waren, beiden van een verschillende stam waren. In België heeft men het over taalevenwichten, daar ging het om stamevenwichten. Zo werd vaak een Kuba *président* -uiteindelijk bevond Bulongo zich in het koninkrijk van de Kuba- terwijl de *vice-président* dan tot een andere stam behoorde. Vooral voor de *Chefs de ménage*, gelast met de huishouding, was dit belangrijk. Zij hadden de sleutels van de proviandkamers waar de voorraad levensmiddelen stond opgeslagen.

Het zal wel voor iedereen duidelijk zijn dat het engagement van deze leerlingen een welgekomen hulp inhield voor de gloednieuwe

⁽¹⁹⁾ Een *capita* was de in Kongo algemeen gangbare term voor ploegbaas en, bij uitbreiding, voor verantwoordelijke op lager echelon, bijvoorbeeld de *capita* van een metselaarsploeg respectievelijk van een klein dorp.

schooldirecteur die inmiddels ook de taak van econoom had toegewezen gekregen. De oudsten onder hen hadden inderdaad gezag en ze kregen hierbij de steun van Jaak. Hij had, eerlijk gezegd, hun medewerking nodig om het college draaiende te houden. Ze waren er zich van bewust en ze namen hun taak ter harte in het volste vertrouwen.

Dat de methode van responsabilisering ook de jongens werkelijk iets heeft bijgebracht, getuigden jaren nadien de oud-leerlingen zelf. "We hebben in Bulongo vooral geleerd verantwoordelijkheid te dragen", zegden ze bij herhaling. Conclusie? Zowel de directie als de leerlingen hadden baat bij het systeem.

De handen uit de mouwen

In de colleges in het binnenland was het gebruikelijk dat de leerlingen hielpen bij de huishoudelijke taken en bij het onderhoud van de school, zoniet waren ze niet leefbaar. Die handenarbeid was zeer gevarieerd. Iedere morgen diende te worden gezorgd voor een hoeveelheid maniokbladeren en voor het nodige hout voor de keuken; het koken in openlucht vereiste nogal veel hout. Dit waren taken voor het 1ste middelbaar. Elke namiddag, na de lessen, vier dagen per week, viel er te werken in het domein. Onkruid tierde er welig en de *brousse* [wildernis] stak met de regelmaat van de klok alom de kop op.

De zaterdag was strijkdag. Per klas deden de leerlingen de strijk. Dit had plaats onder het afdak bij de refter, dichtbij de keuken want, om ze op de gepaste temperatuur te krijgen dienden de primitieve strijkijzers eerst te worden gevuld met gloeiende houtskool.

De leerlingen kregen diverse taken toegewezen. De laatstejaars lever-

den de capita's en dan kregen de jongere leerlingen werk aangepast aan hun "status". Ze stonden in voor de netheid om en bij de gebouwen. Niets mocht de grasperken bevuild en het gras diende kort te worden gehouden. Voor al dit onderhoudswerk werd gebruik gemaakt van rijven, machetes, *couperets* [hakmessen], harken, spaden en schoppen. Met de talrijke groep van het eerste middelbaar werd dikwijls gras geplant, niet gezaaid maar wel geplant. Voor dit karwei bestond een duidelijke taakverdeling. De enen maakten graszoden los en verdeelde ze in kleinere maten die door anderen op de gewenste plek werden gepoot⁽²⁰⁾. Er werd zonder ophouden gebouwd in Bulongo. Rotsblokken, steenslag en cement werden aangevoerd per spoor. Zand werd met de regen meegesleurd en hoopte zich op her en der; men had het maar op te scheppen. De missie bezat een vrachtwagen, een vijf-tonner met een kipbak. Jaak reed naar het station met een groep leerlingen, die zich dan, al zingend, ontfermden over de vracht. Ze wisten dat ze even na de anderen zouden eten, 's avonds, want er werd nooit gedurende de lessen of de studie een beroep gedaan op hun medewerking, maar aan tafel was er voor hen dan iets speciaals voorzien...

Sport en Spel

Sport had een belangrijke plaats in het school- en internaatsleven in Bulongo. Turnen was een vak zoals de andere. Er werd geoefend voor de plint, de bok. En er was poolstok springen. Ten slotte de apotheose: drie hoog, met de vlag in top. Volleybal, badminton, later basketball, hadden veel succes; voor tennis was het budget te laag.⁽²¹⁾ De BCK-spoorweg schonk een

installatie met koorden, ladders en andere mogelijkheden. Er was nog geen speelzaal. Later zou een slaapzaal, bij gebrek aan leerlingen na 1960, omgevormd worden tot een speelzaal.

(wordt vervolgd)

⁽²⁰⁾ Ter attentie van de kenners, "paspalum" was (is) de grassoort aldaar die fraaie grasperken mogelijk maakte (maakt).

⁽²¹⁾ Het is vooral sinds de aankomst van Pater Stefaan Karel Bafort, oud-leerling van het College te Melle, dat sport een volwaardig vak werd.